

Natuurbegraafplaats De Polberg, Wapenveld

Cultuurhistorische Quickscan

Projectnummer: CA2107

CULTUURLAND ADVIES

CULTUURLAND ADVIES
Cultuurhistorie
Gebiedsontwikkeling
Ruimtelijke planvorming

Postbus 20, 8180 AA Heerde
T: 088 - 78 44 300
E: info@cultuurland.com
I: www.cultuurland.com
Bank: NL76 RABO 0118 6743 07
BTW nr: NL 0013 8512 0B45
KvK nr: 8159574

Colofon

Titel Natuurbegraafplaats De Polberg, Wapenveld. Cultuurhistorische Quickscan

---

Opdrachtgever
Familie Stuyling De Lange
Landgoed De Polberg
Groteweg 23
8191 JS Wapenveld

Opdrachtnemer
Cultuurland Advies
Postbus 20
8180 AA Heerde

Susanne Coppens (projectleider Landschap & Cultuurhistorie)

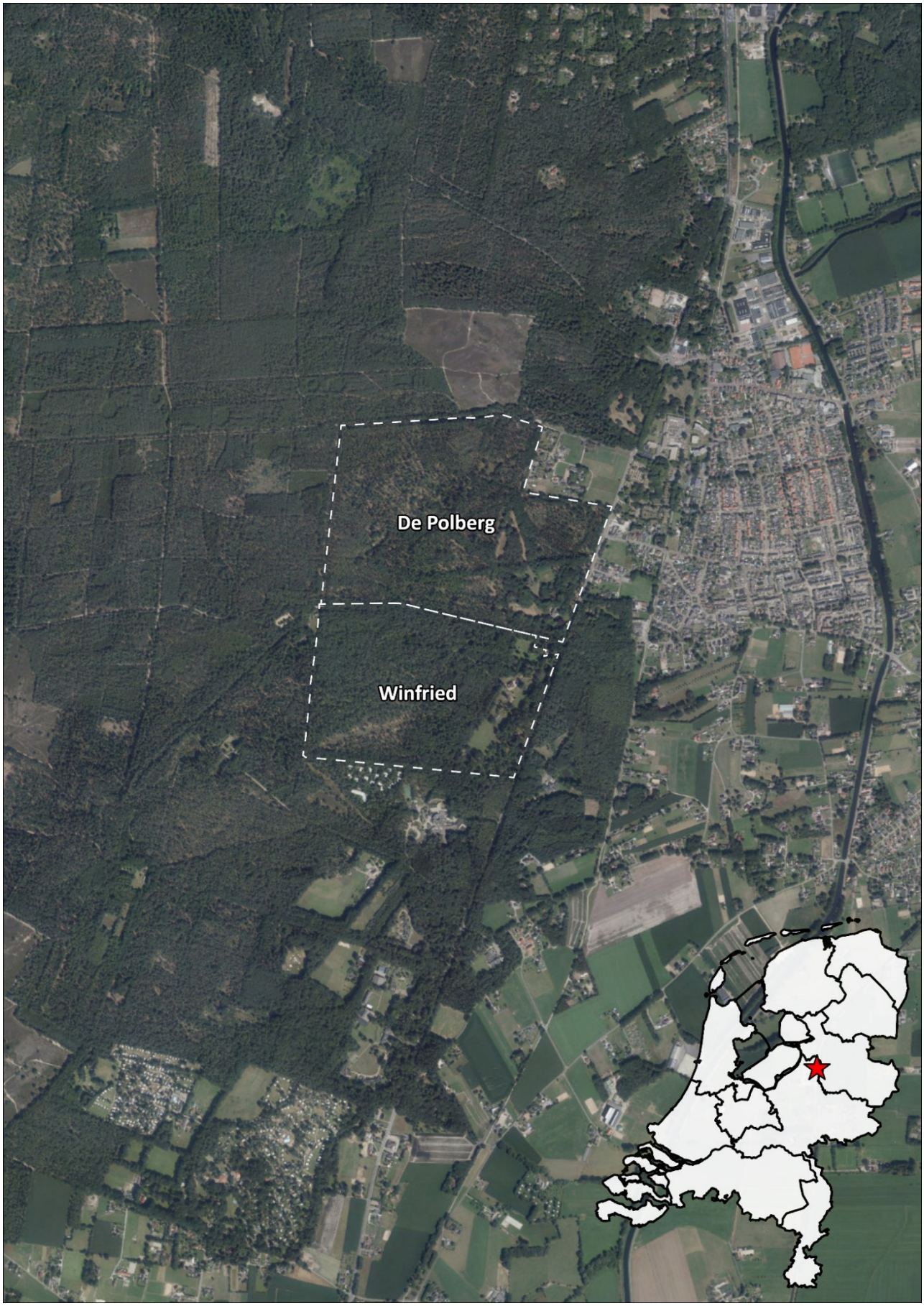
Projectcode CA2107

Versie 1 (eindversie)

Datum 26 april 2021

Inhoudsopgave

Aanleiding en doel van het onderzoek 5
Gebiedsbeschrijving 5
Methode en opbouw rapportage 5
Deel A. Landschapsgeschiedenis 7
1 Het natuurlijke landschap 7
2. Historische ontwikkeling tot 1800 8
3. Wapenveld in de 19e eeuw 9
4. De Jacoba Hoeve 10
5. Landgoed Winfried 13
6. Landgoed De Polberg 14
DEEL B. Waardering en advies 16
1. Beschrijving en waardering van cultuurhistorische elementen 16
Confrontatie met de plannen en conclusies 29
Inventarisatiekaart 30
Waarderingskaart 31
Bronvermelding 32
Geraadpleegde literatuur 32
Afbeeldingen 32

Locatie en huidige begrenzing van de landgoederen De Polberg en Winfried in Wapenveld, geprojecteerd op de luchtfoto (2020)

Aanleiding en doel van het onderzoek

Op het landgoed De Polberg in Wapenveld, wil de familie Stuyling de Lange in samenwerking met Natuurbegraven Nederland een natuurbegraafplaats met bijbehorende faciliteiten realiseren. De ontwikkeling van de natuurbegraafplaats draagt bij aan de veiligstelling van de toekomst van het landgoed. De aangewezen locatie voor de ontwikkeling van de natuurbegraafplaats is de westelijke kant van landgoed De Polberg en een gedeelte van het aangrenzende landgoed Winfried. Daarnaast zal er in de bestaande opstallen op het oostelijke deel van landgoed de Polberg een informatie- en ceremonielocatie worden gerealiseerd. De ontwikkeling van de natuurbegraafplaats moet zorgen voor behoud en versterking van de op het landgoed aanwezige landschappelijke, natuurlijke en cultuurhistorische waarden. Zo wordt het productiebos bijvoorbeeld omgevormd tot een hoogwaardig natuurbos en wordt het terrein in de toekomst (gedeeltelijk) opengesteld voor publiek, waarmee de belevingswaarde wordt versterkt. Om de cultuurhistorische waarden van landgoed De Polberg en het aangrenzende gedeelte van landgoed Winfried in kaart te brengen heeft Landgoed De Polberg Cultuurland Advies gevraagd om een cultuurhistorische quickscan uit te voeren. Daarbij wordt gekeken welke cultuurhistorische elementen er aanwezig zijn, hoe deze behouden en/of hersteld kunnen worden en wat de plannen voor de natuurbegraafplaats betekenen voor de landschappelijke cultuurhistorische waarden op beide terreinen.

Gebiedsbeschrijving

Landgoed De Polberg en landgoed Winfried liggen tegen zuidwesten van het dorp Wapenveld in de gemeente Heerde, tegen de oostelijke flank van de Veluwse stuwwal. Wapenveld is gelegen op de overgangszone tussen de Veluwe en de lage broekgebieden langs de IJssel. Beide landgoederen zijn karakteristieke heideontginningslandgoederen uit de 19^{e} en 20ste eeuw en maken deel uit van de zogenaamde tweede landgoederenzone van Wapenveld. Het oppervlakte van beide landgoederen heeft gedurende de 19^{e} en 20ste eeuw sterk gefluctueerd. De huidige begrenzing is aangegeven op de overzichtskaart op pagina 4. De Wapenveldse landgoederenzone is tussen 1850 en 1900 planmatig aangelegd en vormt een bijzonder cultuurlandschap, dat sterk bijdraagt aan de identiteit van het dorp Wapenveld en de gemeente Heerde.

Methode en opbouw rapportage

Deze cultuurhistorische quickscan bestaat uit een inventarisatie en waardering van de op de landgoederen aanwezige landschappelijke en cultuurhistorische elementen. Daarbij is niet alleen gekeken wat er momenteel nog aanwezig is, maar ook naar enkele verdwenen elementen. Deze kunnen namelijk dienen als inspiratie voor toekomstige ontwikkelingen. Bij de inventarisatie en waardering is gebruik gemaakt van informatie en GIS-data uit drie onderzoeken die eerder door Cultuurland Advies zijn uitgevoerd: *De landschapsbiografie van Wapenveld* (2014), *de Landgoederenvisie Wapenveld* (2015-2016) en de *Cultuurhistorische Waardenkaart Heerde-Hattem* (2018). Deze informatie is aangevuld met een bureaustudie op basis van historische kaarten en relevante literatuur en een veldbezoek. Een volledig overzicht van alle gebruikte bronnen is te vinden op pagina 32. Het rapport omvat een beknopte analyse van de landschapsgeschiedenis van het gebied en een inventarisatie op hoofdlijnen. Op basis daarvan is advies gegeven met betrekking tot de uitvoering van de beoogde plannen. Centraal daarbij staat de vraag of met de plannen de historisch-geografische waarden worden behouden en waar mogelijk versterkt.

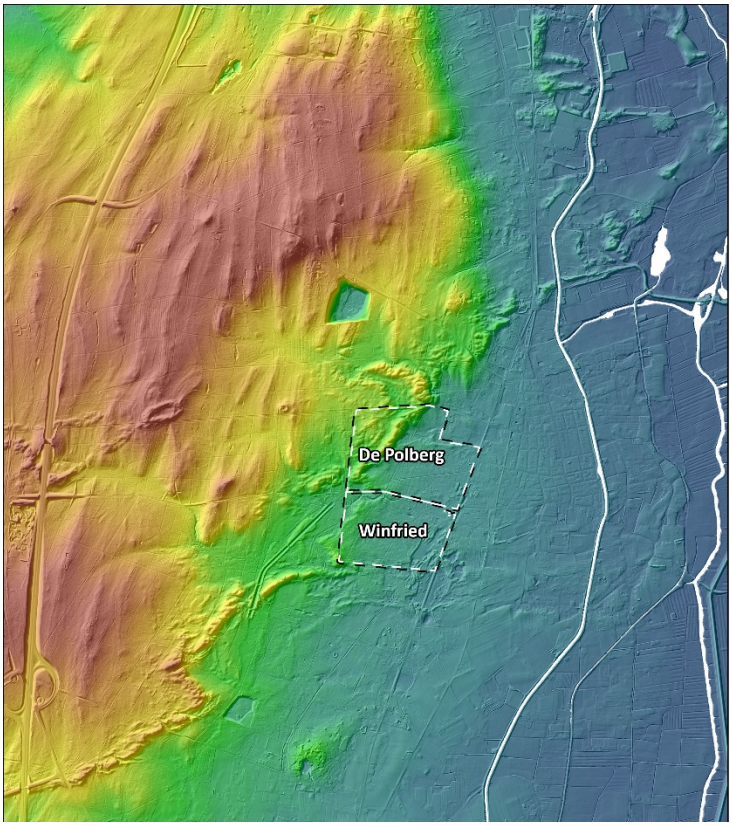
Deze rapportage bestaat uit twee delen. **Deel A** beschrijft de ontstaansgeschiedenis van beide landgoederen en het omliggende landschap, in **Deel B** worden alle nog aanwezige cultuurhistorische elementen beschreven, gewaardeerd en worden aanbevelingen gedaan. In de rapportage zijn een inventarisatiekaart (pagina 30) en een waarderingskaart (pagina 31) opgenomen.

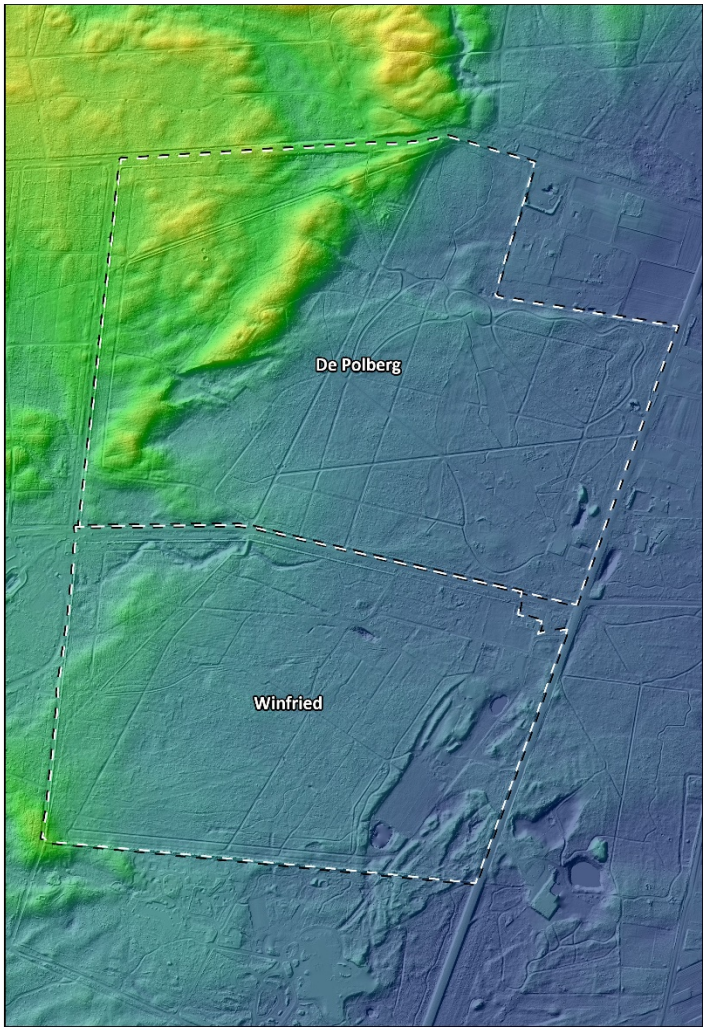

Deel A. Landschapsgeschiedenis

1 Het natuurlijke landschap

Wapenveld is gelegen op de oostelijke flank van de Veluwse stuwwal op de overgang naar de lage broekgebieden langs de IJssel. Het aanwezige reliëf dat tegenwoordig zo bepalend is voor het landschap werd gevormd tijdens de voorlaatste ijstijd (het Saalien, ca. 200.000 – 130.000 jaar geleden), toen een ijskap vanuit Scandinavië ons land bereikte en de ondergrond opstuwde (stuwwallen). Door het smeltende ijs werden er tegen het einde van deze ijstijd diepe smeltwaterdalen uitgesleten. Het uitgespoelde materiaal werd verderop afgezet. Wapenveld ligt op een dergelijke smeltwaterafzetting. Omdat de smeltwaterdalen tegenwoordig vaak droog in het landschap liggen, worden ze ook wel droogdalen genoemd. We vinden ze terug op de flanken van de stuwwal. Tijdens de laatste ijstijd (het Weichselien, ca. 110.000-11.700 jaar gelden) bereikte het landijs Nederland niet. Wel was het erg koud, waardoor het landschap veranderde in een kale poolwoestijn. De wind had er vrij spel, het zand uit voorgaande perioden werd verstoven en als een deken over het landschap afgezet. Er ontstond een grillig microreliëf met paraboolduinen, dekzandruggen en –kopjes. We vinden dit dekzand vooral terug langs de rand van de stuwwal, waar het vanuit westelijke richting naartoe geblazen werd, zoals aan de vorm van de duinen op de Polberg (+ 22m NAP) nog duidelijk te zien is. Beide landgoederen liggen op de rand van het stuwwallenlandschap en het dekzandlandschap. Door de aanwezigheid van het dekzand is het terrein sterk geaccidenteerd, met soms grote hoogteverschillen en steile hellingen.

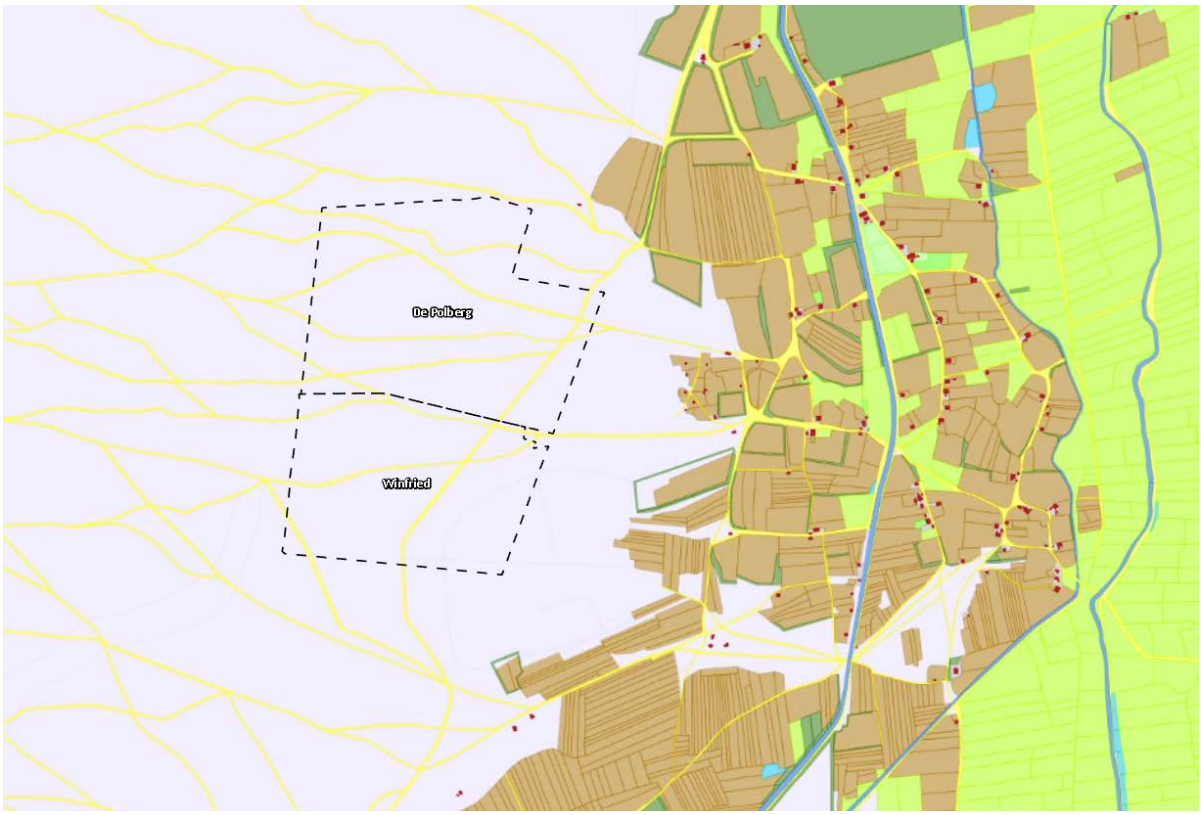

>>

Ligging van de landgoederen op de hoogtekaart (AHN3). De overgang tussen de Veluwse stuwwal (rood) en het IJssellandschap (blauw) is hierop goed te zien. Ook de dekzandrug op de Polberg komt duidelijk naar voren. Winfried is in vergelijking met de Polberg relatief vlak. Aan de noordwestzijde van Winfried ligt een klein droogdal, waarin later dammen zijn aangelegd.

2. Historische ontwikkeling tot 1800

De eerste bewoners vestigden zich duizenden jaren geleden op de hoge gronden op de flanken van de Veluwse stuwwal. De sporen van hun aanwezigheid vinden we terug in de vorm van vuurstenen werktuigen, grafheuvels, urnenvelden en raatakkers. Binnen de begrenzing van beide landgoederen zijn hiervan geen voorbeelden bekend, maar elders op de Veluwse zijn de vondsten talrijk. Het natuurlijke bos dat zich hier vanaf het begin van het Holoceen (ca. 11.700 jaar geleden) had gevormd, nam door de groeiende bevolking snel in omvang af. Na een krimp van de bevolking tijdens de vroege middeleeuwen, waardoor het bos de kans kreeg om te herstellen, begon de bevolking weer gestaag te groeien en werd de basis gelegd voor het landschap zoals we dat nu kennen. De IJssel werd bedijkt en boeren verenigden zich in markegenootschappen. De bewoning vond plaats in de dekzandgebieden en overgangszones op de randen van de stuwwal. Langs de gehele oostelijke flank van de Veluwe ontstonden nieuwe nederzettingen. Oorspronkelijk lag het dorp Wapenveld iets ten zuidoosten van het huidige dorp. De loop van de oude Wapenveldseweg herinnert daar nog aan. Deze weg liep dwars over de stuwwal en kruiste de latere landgoederen. De diep ingesleten karrensporen ervan vinden we op landgoed Winfried nog terug. De mens drukte een steeds grotere stempel op het natuurlijke landschap, tegen het einde van de middeleeuwen moet vrijwel de gehele stuwwal uit een aaneengesloten heidegebied bestaan hebben. Op de zandgronden was de grond arm en niet geschikt voor de landbouw. Men gebruikt deze zogenaamde woeste gronden daarom als gemeenschappelijke landerijen om schapen te weiden en plaggen te steken. Met een mengsel van schapenmest en heideplaggen uit de potstallen konden de akkers bemest worden. Deze manier van bedrijfsvoering heeft eeuwenlang de indeling van het landschap bepaald. Om voldoende mest voor de akkers te verkrijgen waren grote heidevelden nodig. Ook omstreeks 1800 bestond het gehele plangebied nog uit heidevelden en stuifzandgebieden, waarover slingerende wegen hun weg zochten, zoals goed te zien is op de eerste kadastrale kaarten uit 1832. Ondanks de vele wegen en paden bleef Wapenveld tot het begin van de 19e eeuw een vrij geïsoleerd gebied.[1]

Omstreeks 1832 bestond het gebied waar later de landgoederen werden aangelegd nog volledig uit heide en stuifzanden, waar kronkelende wegen overheen liepen. De arme zandgronden op de stuwwal waren niet geschikt voor de landbouw en werden gebruikt om schapen te weiden en plaggen te steken.

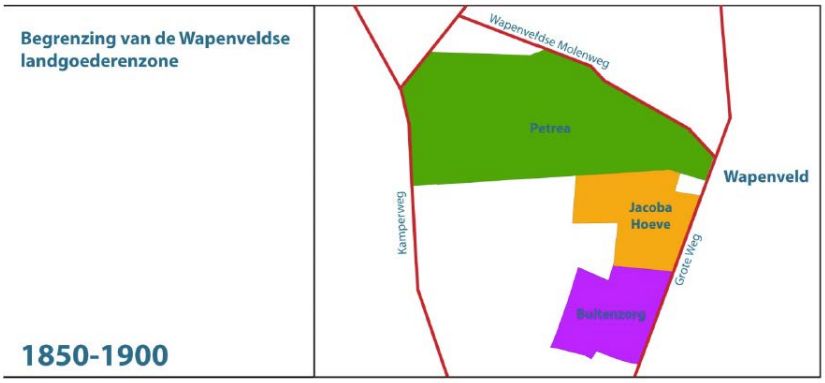
[1] Horst 2015, 10

Op sommige plaatsen vormde het natuurlijke reliëf een barrière voor de doorgaande wegen. We zien dat de oude routes altijd door de meest toegankelijke delen van het landschap voerden. Waar de heide te intensief werd gebuikt, bijvoorbeeld door begrazing, plaggen steken of verkeer, konden stuifzanden ontstaan. De naam Wapenveldsche Zand getuigt dat dit ook hier het geval geweest moet zijn. Omstreeks 1832 besloeg het Wapenveldsche Zand zo'n 35 hectare stuifzand ter hoogte van het huidige Groot Stokkert en Winfried.[2] Op de stuwwal werd soms gegraven naar zand, leem of grind. Binnen het plangebied zijn hiervan geen sporen bekend, op het aangrenzende landgoed Petrea is dit wel het geval. De Wapenveldsche Heide kende in 1832 een oppervlakte van zo'n 1395ha en werd begrensd door de Wezepsche heide en de Heerdensche Heide. Markante hoogtes in het landschap, zoals de Filipsberg en de Polberg werden gebruikt als herkenningspunten om de grenzen te bepalen.[3] In het toen nog open landschap had men vanaf deze hoogtes vrij uitzicht over de lagergelegen gebieden.

3. Wapenveld in de 19e eeuw

Pas omstreeks 1800 begon Wapenveld uit haar isolement te komen. Met de aanleg van nieuwe infrastructuur werd het gebied beter bereikbaar en daarmee ook aantrekkelijker voor buitenstaanders om zich er te vestigen. De heidevelden behoorden vanouds tot de domeingoederen van de Gelderse Rekenkamer. In de 16e eeuw waren ze in handen van Gelderland gekomen, de gronden werden gemeenschappelijk gebruikt door de bewoners van de aangrenzende buurtschappen. In 1813 kwamen de gronden in handen van de Nederlandse Staat. Na aanhoudende conflicten werd in 1843 bepaald dat de domeingronden aan de betreffende gemeentes verkocht werden, die verplicht werden gesteld om ze in ontginning te nemen, of af te staan aan particuliere ontginners.[4] Daarmee ontstond de mogelijkheid voor gegoede burgers om grote percelen heidegrond voor een relatief klein bedrag in eigendom te krijgen. Door nieuwe agrarische ontwikkelingen zag men de mogelijkheid de woeste gronden om te zetten in vruchtbare landbouwgronden of productiebossen.

In Wapenveld ontstond in de tweede helft van de 19e eeuw een aaneengesloten gordel van heideontginningslandgoederen, die zeer bepalend is voor het huidige karakter van het gebied. De ontginning begon op de rand van de dekzandgronden in de buurt van het dorp, van daaruit trok men steeds verder in westelijke richting de stuwwal op. Ten behoeve van de ontginning werden wegen rechtgetrokken en verlegd en werd het landschap geoptimaliseerd. Veel slingerende karrensporen op de heide, die soms eeuwenoud waren, zijn toen verdwenen. In eerste instantie kochten drie rijke ontginners grond in de Wapenveldsche Heide en het Wapenveldsche Zand van de gemeente Heerde langs de huidige Grote Weg. Tot de tweede landgoederenzone van Wapenveld worden de drie oorspronkelijke ontginningslandgoederen Petrea, Jacoba Hoeve en De Dreef gerekend; de Polberg en Winfried maakten beide deel uit van Jacoba Hoeve. De drie landgoederen hielden zich allen met andere manieren van ontginning bezig. Op Petrea richtte men zich op de bosbouw, op de Jacoba Hoeve op landbouwkundige ontwikkelingen op De Dreef lag de nadruk op een combinatie met de zorg.

<<

Begrenzing van de drie oorspronkelijke heideontginningslandgoederen die halverwege de 19e eeuw langs de Grote Weg in Wapenveld werden aangelegd.

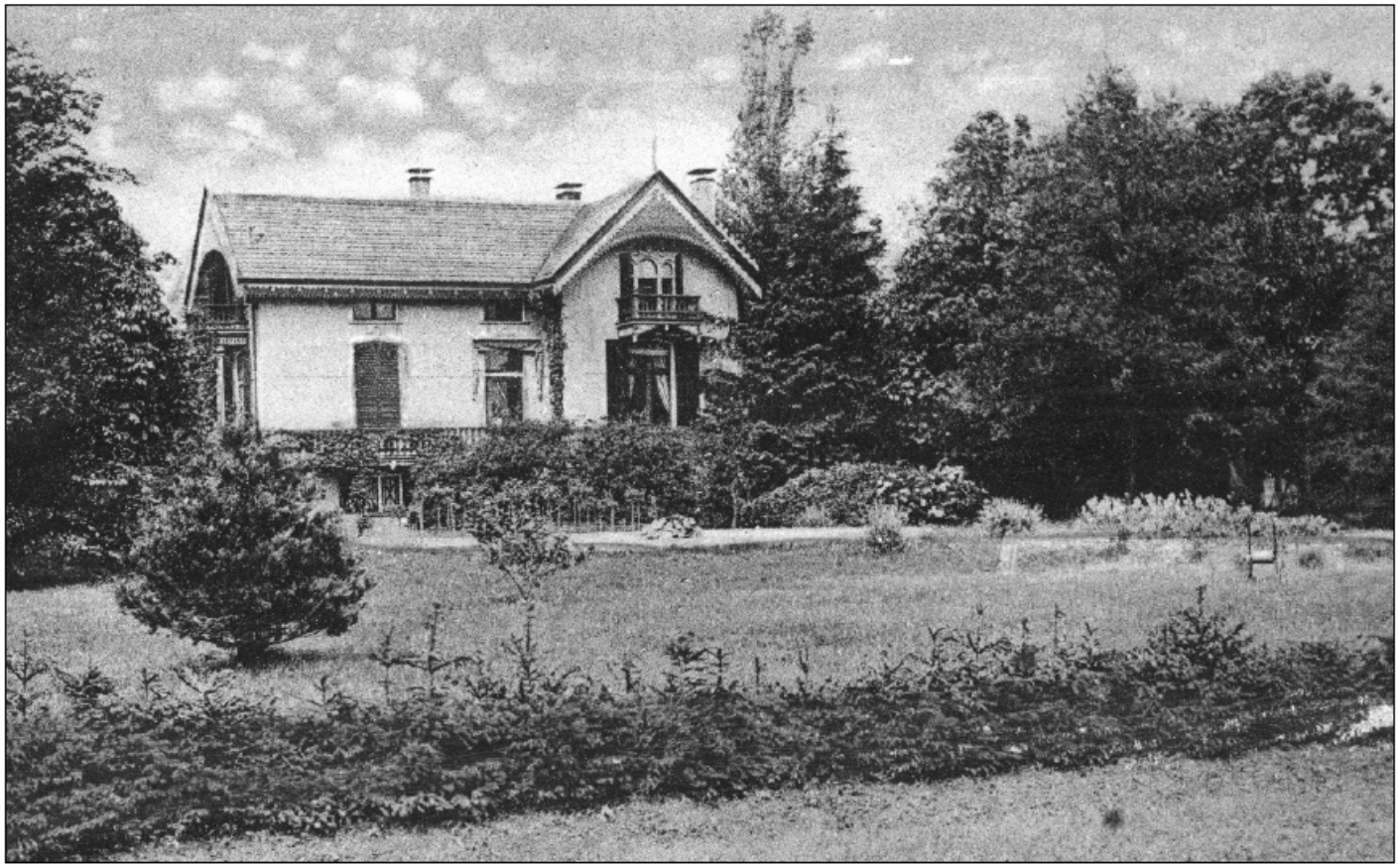
Bron; Horst 2015.

[2] Horst 2015, 11
[3] Horst 2015, 10
[4] Horst 2015, 14

4. De Jacoba Hoeve

In 1845 kocht dhr. J. Buisman als eerste domeingronden aan van de gemeente Heerde. Het ging om ca. 54 ha heide- en zandgronden in het Wapenveldsche Zand, langs '*de grintweg van Hattem naar 't Loo'*. Voor de aanleg van de huidige Grote Weg liep de doorgaande weg van Apeldoorn naar Zwolle hier slingerend over de heide, om de vele zandverstuivingen en duinen te vermijden. De begrenzing van het perceel kwam min of meer overeen met de huidige grenzen van landgoed De Polberg. Buisman deed echter niets met zijn gronden en verkocht het terrein in 1849 aan dhr. P. Koumans Smeding, lid van de Gedeputeerde Staten in Friesland. Hij betaalde er 800 gulden voor en maakte meteen een start met de ontginning en bebossing van de heide. In 1855 liet hij er een huis en koetshuis bouwen, dat De Jacoba Hoeve ging heten. In 1857 erfde zijn dochter A.A.G Wellenbergh-Koumans Smeding het landgoed en zette de ontginning voort. Op de chromotopografische kaart uit 1865 zien we dat toen reeds meerdere percelen langs de Grote Weg bebost waren. De karakteristieke hoofdlanen op het huidige landgoed De Polberg stammen ook uit deze periode en werden vermoedelijk omstreeks 1877 aangelegd.

Het oorspronkelijke hoofdhuis 'de Jacoba Hoeve' ca. 1880. Bron: Horst 2015

Na de dood van de echtgenote van mevr. Wellenbergh-Koumans in 1879 werd het landgoed opnieuw verkocht. Koper was dhr. W.J Boele, een sigarenfabrikant uit Kampen. Boele betaalde 4140 gulden voor "*huis, erf, tuin, bouwland, akkermaalsbosch en de ondergrond van dennen bosschen*". Voor de aangeplante bomen betaalde hij nog eens 2540 gulden extra.[5] In de daaropvolgende jaren breidde hij het bezit uit met enkele aangrenzende percelen, waardoor het totale bezit uiteindelijk bijna 123 ha omvatte. Daaronder vielen ook het huidige landgoed Winfried, een gedeelte van Groot Stokkert, en Klein Stokkert aan de overkant van de weg.

Waar men zich op Petrea vooral met de bosbouw bezighield, zette Boele zich op zijn landgoed in voor de landbouw, of wat hij *'landhuishoudkunde'* noemde. In de herfst en winter werd de ondergrond tot ca. één meter diepte naar boven gewerkt om de grond los te maken. Daaroverheen werd een laag '*blauwe IJsselklei*' of '*gele* uiterwaardenklei' aangebracht. Deze klei werd vermengd met (kunst)mest. In het voorjaar kon men de grond vervolgens inzaaien, niet alleen met gras of landbouwgewassen maar ook met bomen voor de bosbouw. Boeles inspanningen zorgden voor een nationale bekendheid van de Jacoba Hoeve en een grote werkgelegenheid, zo'n 70 dagloners werden er in de herfst- en wintermaanden te werk gesteld.[6] Naast de grondbewerking hield Boele zich ook bezig met het verbouwen van asperges en mais. Hij was daarmee één van de eersten in Nederland die zijn vee de winter doorhielp met dit ingekuilde voedsel. Ten behoeve daarvan liet hij een houten schuur, vier gemetselde silo's en een hakselmachine bouwen. Tijdens de bosbouw en landbouw zal een deel van de natuurlijke hoogteverschillen verdwenen zijn, waardoor het kleinschalige reliëf niet overal even sterk aanwezig is. Zo'n 40 hectare van zijn landgoed was aangewezen voor dennenbossen. De dennen werden opgekweekt in kwekerij van twee hectare die ook op het landgoed aanwezig was. In 1893 verkocht hij enkele percelen aan de gemeente Zwolle voor de aanleg van de Zwolse waterleiding in wat nu bekend staat als het Zwolsche bos. Het landgoed werd daarmee aangesloten op de waterleiding en mocht tegen een speciaal tarief gebruik er van maken.

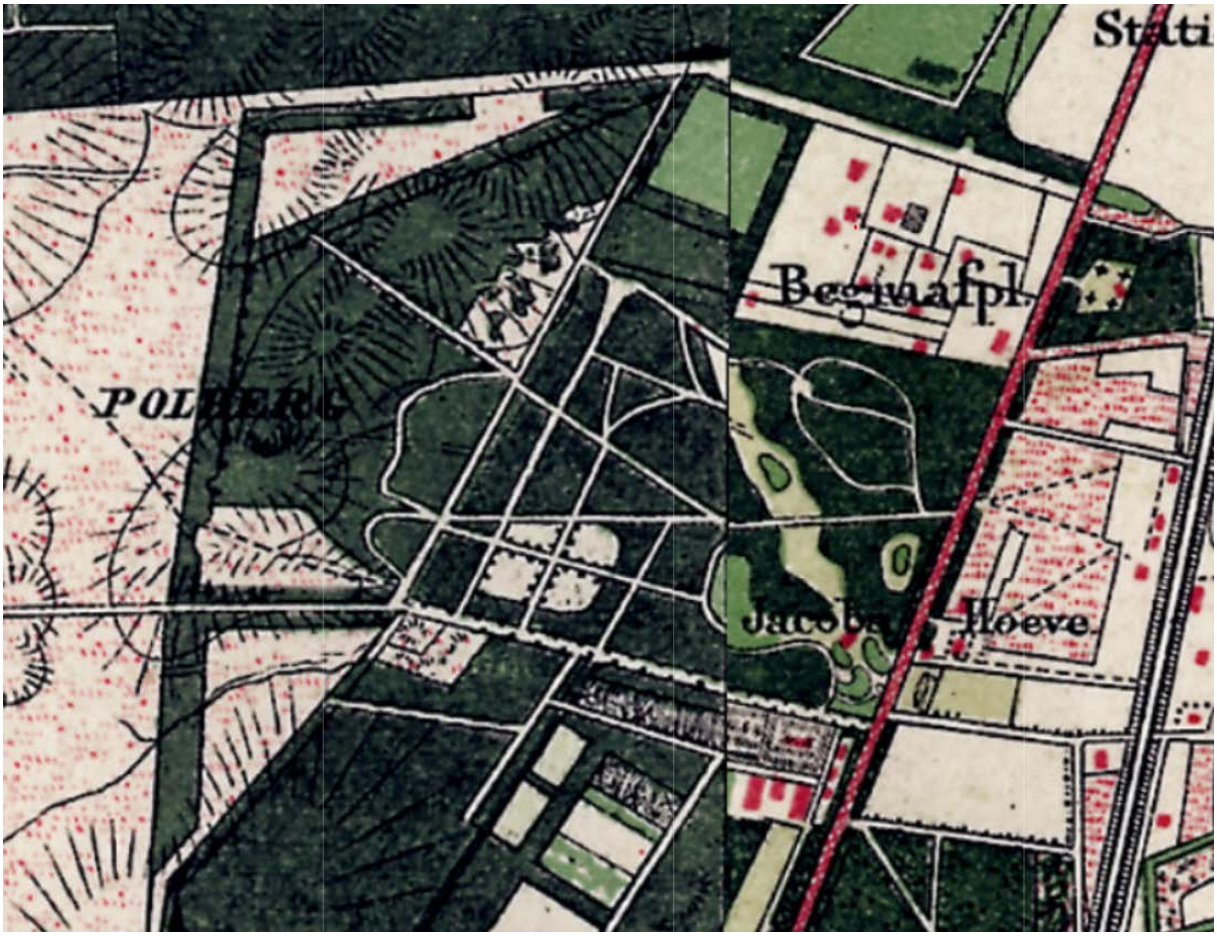
Tussen 1879 en 1890 liet Boele een landschapstuin in Engelse stijl aanleggen rondom het landhuis door de bekende landschapsarchitect Louis Paul Zocher (1820-1915). Dit park is grotendeels nog aanwezig op landgoed de Polberg. Vrijwel alle nog aanwezige lanen en wandelpaden stammen uit deze periode. De oorspronkelijke ontwerptekeningen hiervan zijn helaas niet bewaard gebleven. Zocher kwam uit een bekend familie landschapsarchitecten die met name in Holland actief waren. De firma Zocher is onder meer bekend van het Amsterdamse Vondelpark.[7] Het landschapspark bestond uit slingerende wandelpaden, gazons, zichtlijnen en bijzondere beplanting, zoals destijds de mode was. Er werden drie zichtlijnen aangelegd; in noordoostelijke, noordwestelijke en westelijke richting. De beukenlanen die enkele jaren eerder waren aangelegd werden ingepast in het ontwerp. Vermoedelijk maakten ook de theekoepels en de vier-winden-koepel op de Polberg deel van dit Engelse landschapspark.

>>

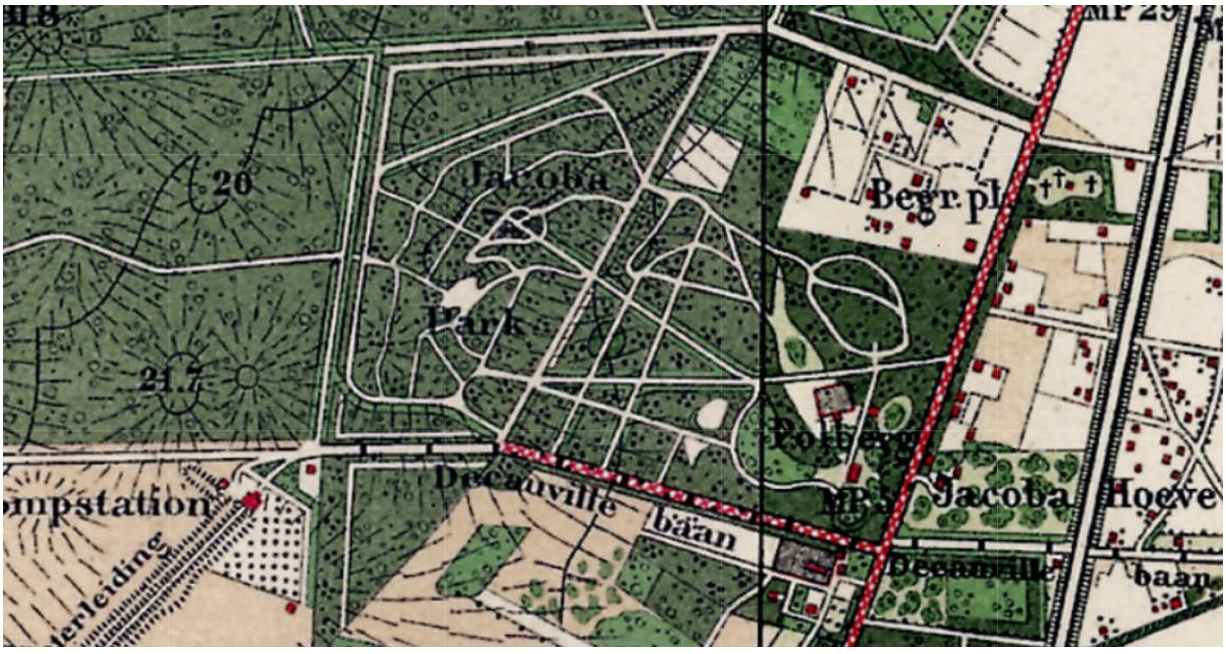
Eén van de nog aanwezige theekoepels op landgoed de Polberg, met op de achtergrond een dennenbos

[5] Stuyling De Lange 1981, 1
[6] Horst 2015, 21
[7] Aschman 2017

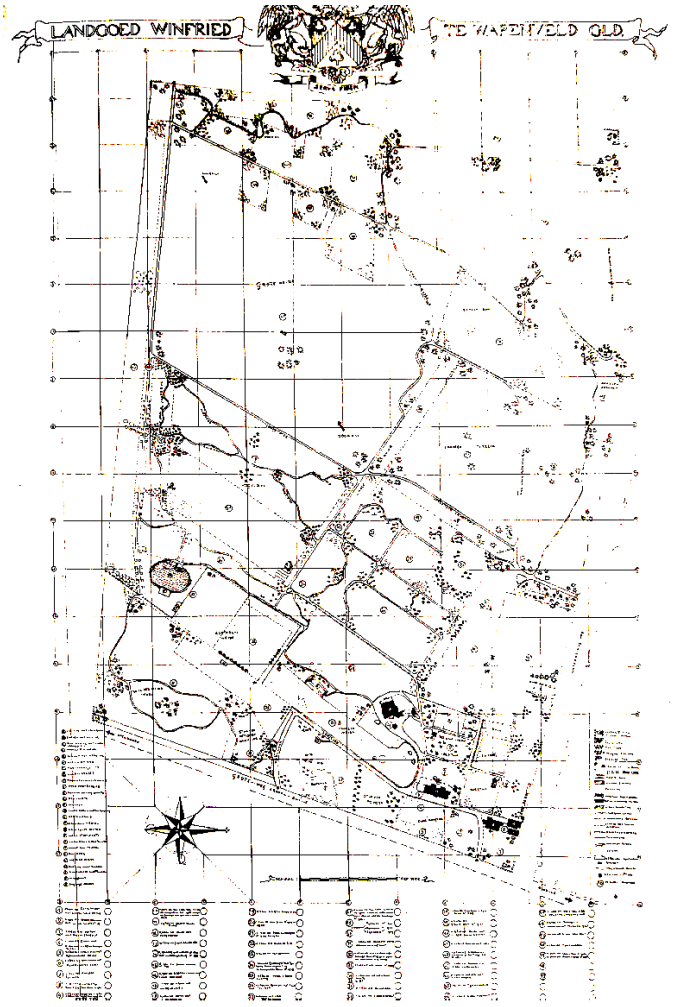
(boven) Het landschapspark in Engelse stijl naar ontwerp van Zocher op de topografische kaart uit 1890. Het westelijke gedeelte dat nu bekend staat als het Jacoba Park maakte geen deel uit van de oorspronkelijke aanleg, maar werd enkele decennia later in dezelfde stijl aangelegd. De hoofdlaan die doorliep tot de koepel op de Polberg hoort wel bij het oorspronkelijk ontwerp.

(onder) uitbreiding van het landschapspark in westelijke richting met de aanleg van het Jacoba Park op de topografische kaart uit 1916.

5. Landgoed Winfried

Ook landgoed Winfried maakte oorspronkelijk deel uit van de Jacoba Hoeve. Na de dood van dhr. Boele werd het landgoed in delen verkocht door zijn zoon C.J. Boele, die het geheel geërfd had. In 1900 werd het zuidelijke perceel van 36 ha, dat nu bekend staat als landgoed Winfried, aangekocht door Jan Zürcher uit Amsterdam. Winfried was daarmee de eerste afsplitsing van de Jacoba Hoeve. Zürcher liet een rietgedekte villa bouwen die hij Huize Winfried noemde, naar het hoofdpersonage uit zijn autobiografische roman.[8] In 1905 overleed Zürcher, zijn weduwe Johanna Bijleveld hield het landgoed tot 1912 in haar bezit. Bij de daaropvolgende verkoop werd het landgoed omschreven als "*een Heerenhuis, 3 Woningen, Schuren, koude en warme Kassen, grooten Tuin met vele vruchtboomen, Wei- en Bouwland, Bosschen en Heidegrond*." Het oppervlakte van 36ha was gelijk gebleven. Nieuwe eigenaar was Thomas Vorstius, die het huidige landhuis liet bouwen. In 1927 nam jonkheer Henri Sandberg er zijn intrek.[9] Hij investeerde flink in de ontwikkeling van het landgoed en liet onder meer een uitkijktoren, zwem- en kanovijver en schuilkelder aanleggen. Sandberg onderhield nauwe contacten met inwoners uit het dorp Wapenveld en stelde zijn landgoed open voor wandelaars. Ook stelde hij een weiland beschikbaar voor de plaatselijke voetbalclub en mocht de Wapenveldse jeugd schoolzwemmen in het zwembad. In 1973 overleed dhr. Sandberg, waarop het landgoed werd verkocht aan dhr. H. Keijl uit Hattem. In de jaren '80 stond het huis enige jaren leeg, tot het werd aangekocht door Susanne Piët, die het landgoed volledig opknapte. Als basis voor de inrichting en het herstel van het landgoed werd een gedetailleerde inventarisatietekening uit 1951 gebruikt. Mede door haar inzet is de historische structuur van landgoed Winfried voor groot deel bewaard gebleven. Het meest cultuurhistorisch-waardevolle oostelijke gedeelte valt echter buiten het plangebied van de natuurbegraafplaats en is daarom niet meegenomen in dit onderzoek. We richten hier ons alleen op het westelijke gedeelte van landgoed Winfried, wat grotendeels als productiebos en wandelbos in gebruik is geweest.

(boven) Inventarisatiekaart van landgoed Winfried uit 1951.

(links) Aan het begin van de 20ste eeuw bestond een groot deel van Winfried nog altijd uit heidevelden, in tegenstelling tot de Polberg dat vrijwel volledig bebost was.

[8] J. Zürcher 1899. Roeping, verhaal van Winfried uit den polder (Amsterdam)
[9] Horst 2015, 29

6. Landgoed De Polberg

In 1905 werd ook de oorspronkelijke huis Jacoba Hoeve en het omliggende park verkocht. Alleen het westelijke bosperceel bleef nog in eigendom van dhr. Boele. De nieuwe eigenaresse van het landgoed werd M.J. Bouman-De Lange uit Den Haag, die het landhuis als zomerverblijf wenste te gebruiken. Daarmee kwam het in handen van de familie Stuyling-De Lange, die nog altijd eigenaar van het landgoed is. Mevr. Bouman-De Lange betaalde 19.000 gulden voor het terrein van ongeveer 30 hectare. Het aangrenzende westelijke bosperceel van ca. 24 ha werd nog niet verkocht en bleef in handen van Boele, wel mochten de nieuwe bewoners er wandelen. Vrijwel onmiddellijk werd de naam van Jacoba Hoeve veranderd naar De Polberg.[10] De daadwerkelijke dekzandrug met de naam Polberg, die gelegen was in het westelijke bosperceel, was toen nog niet in haar bezit. Boele wandelde zelf ook regelmatig nog in zijn bossen en overnachtte soms in een hut die zich op het terrein bevond. In 1910 werd een start gemaakt met de bouw van een nieuw landhuis in Engelse stijl, onder leiding van architect W.A. van der Veen uit Arnhem en met ontwerptekeningen van Berlage. Het oude huis werd grotendeels afgebroken, met uitzondering van de rechtervleugel. Zo kwam het huidige landhuis tot stand.[11] In 1917 werd ook het westelijke bosperceel aangekocht, waarmee De Polberg weer min of meer het oorspronkelijke oppervlakte van de Jacoba Hoeve omvatte. Het park in Engelse landschapsstijl was intussen in westelijke richting uitgebreid en droeg nu de naam Jacoba Park. Na het overlijden van mevr. De Lange bleef haar echtgenoot op het landgoed wonen. Door zijn studies van *Christian Science* bracht hij veel tijd door in Amerika en was hij niet vaak op het landgoed aanwezig. In de zomermaanden verbleef hij met vrienden en kennissen graag op de Polberg.

Voorloopige aankondiging.

De Notaris TEMMINCK, te Hattem, zal op nader te bepalen dagen publiek verkoopen: het fraaie, door wijlen den Heer W. G. BOELE bewoonde en uitstekend onderhouden

LANDGOED

genaamd „Jacoba Hoeve", gelegen te Wapenveldgemeente Heerde, aan den grintweg Hattem—Apeldoorn, op een uur afstand van de stad Hattem en van het dorp Heerde en 10 minuten van het station Wapenveld der Locaalspoorweg en bestaande in een mooi HEERENHUIS met Koetshuis, woningen voor Koetsier en Tuinbaas, ruime en naar den eisch des tijds ingerichte stallingen voor paarden en rundvee, Schuren en verdere Gebouwen, met bijgelegen zeer fraai door de firma ZOCHER & Co., te Haarlem, aangelegd Park, prachtige Gazons, Moestuin met Broeikasten, goede Bouw- en Weilanden, uitgestrekte Dennenbosschen, Heideveld, enz., te zamen groot ruim 123 Hectaren.

Inmiddels uit de hand Te Koop.

Aanwijzing geeft de Tuin- en Werkbaas G. WOLLENBERG, op gemeld Landgoed, terwijl inlichtingen zijn te verkrijgen ten Kantore van voornoemden Notaris.

Advertentie voor de verkoop van landgoed Jacoba Hoeve

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het landgoed als Amerikaans vijandelijk gebied aangemerkt. In 1943 werd er een rusthuis voor Duitse vrouwen gevestigd. Een groot deel van de bossen werd gekapt voor hout dat nodig was voor de mijnbouw en generatoren. Later werd het huis door de S.S. in bezit genomen en is er veel schade aan het landgoed toegebracht. Een poging van de geallieerden om het huis te bombarderen liep op niets uit. Twee bomkraters in de bossen ten noordenwesten van het huis herinneren hier nog aan. Na de bevrijding namen de Canadezen het huis over, later werden er een tijd lang gerepatrieerden uit Nederlands-Indië opgevangen. In 1947 keerde De Lange terug naar Nederland met zijn nieuwe Amerikaanse vrouw en kwam het normale leven weer op gang. Na zijn overlijden nam zijn neef A.P.H. Stuyling de Lange intrek op De Polberg.[12] Hij zette zich in voor het herstel van het landgoed. Er waren destijds zes vaste werknemers in dienst om de bossen en tuinen te onderhouden. De moestuin en boomgaard werden omgevormd tot kwekerij voor bosplantsoen om de slecht onderhouden productiebossen te herstellen. Tijdens verschillende zware stormen in de jaren ’70 gingen veel oude bomen verloren. In de 20ste eeuw heeft de Polberg sterk in grootte gefluctueerd. Zo maakten onder andere Klein Stokkert, Groot Stokkert en de Kamperklippen enige tijd deel uit van De Polberg. Tegenwoordig komt het qua oppervlakte min of meer overeen met hoe dhr. Buisman het in 1845 aankocht van de gemeente Heerde.

[10] Stuyling De Lange 1981, 2
[11] Gelders Genootschap 2013
[12] Stuyling de Lange 1981, 4

<<

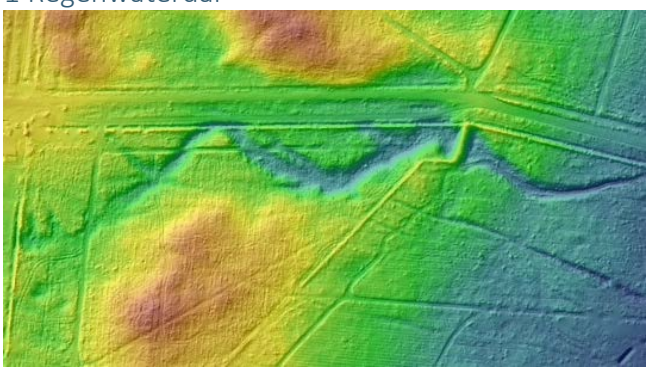
Zicht op de zuidelijke theekoepel op landgoed De Polberg

DEEL B. Waardering en advies

Het tweede deel van de rapportage omvat een beschrijving en waardering van de op de landgoederen aanwezige landschappelijke en cultuurhistorische waarden op hoofdlijnen, een advies over de instandhouding en het herstel en een confrontatie met de plannen van Natuurbegraven Nederland. Voor de inventarisatie is gebruik gemaakt van een aantal bestaande inventarisaties van cultuurhistorische waarden. In 2018 heeft Cultuurland Advies voor de gemeenten Heerde en Hattem een Cultuurhistorische Waardenkaart (CWK) opgesteld.[13] Vanwege het schaalniveau van deze inventarisatie zijn toen niet alle elementen op de landgoederen meegenomen. Op de waarderingskaart is de tweede landgoederenzone (bestaande uit Flip Hul, Petrea en Jacoba Hoeve) als geheel zeer hoog gewaardeerd, vanwege de intactheid van het aangelegde landschap (landhuis, lanen, tuin- en wei- en akkercomplexen).[14] In 2015-2016 heeft Martijn Horst een visie voor de Wapenveldse landgoederenzone opgesteld.[15] Daarbij hoorde ook een cultuurhistorische inventarisatie. Tenslotte zijn ook de elementen die voor de Landschapsbiografie van Wapenveld (2014) zijn gekarteerd hierin meegenomen. Daarnaast zijn enkele ontbrekende kleinschalige elementen aan de kaart toegevoegd. Een overzicht van alle beschreven elementen is te vinden op de inventarisatiekaart op pagina 30.

1. Beschrijving en waardering van cultuurhistorische elementen

1 Regenwaterdal

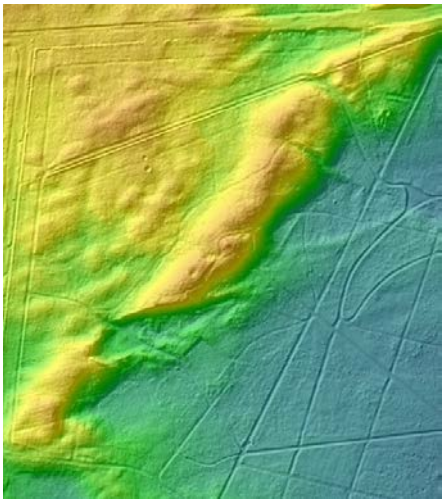
Beschrijving: Aan de noordwestkant van Winfried ligt net ten zuiden van de Wapenveldseweg een klein droogdal dat aan het einde van het Saalien is gevormd. Op de hoogtekaart is de structuur duidelijk zichtbaar. Vermoedelijk stroomde hier in het verleden regelmatig (regen)water doorheen, er zijn namelijk verschillende dammen in de laagte aangelegd. Met name bij hevige regenval kon het water in dergelijke dalen snel afstromen. In hoeverre het dal vergraven is, is niet duidelijk. Op enkele historische kaarten zien we dat er in deze omgeving ook kleine waterloopjes staan ingetekend. Eén van de dwarsdammen is nog in goede staat aanwezig. Naar het bestaan van dergelijke structuren op de Veluwe is nooit uitvoerig onderzoek gedaan. In de CWK zijn zowel het dal als de dam als hoog gewaardeerd.

Waardering: hoog

Advies: Houd de structuur van het dal en de dam zichtbaar en vermijd grote ingrepen binnen de begrenzing ervan. Eventueel kunnen de contouren van de structuur beter zichtbaar gemaakt worden door tactvol snoeien van de aanwezig begroeiing.

[13] Worst 2018
[14] Worst 2018, 50-53
[15] Horst 2015, 2016

2 Dekzandrug 'De Polberg'

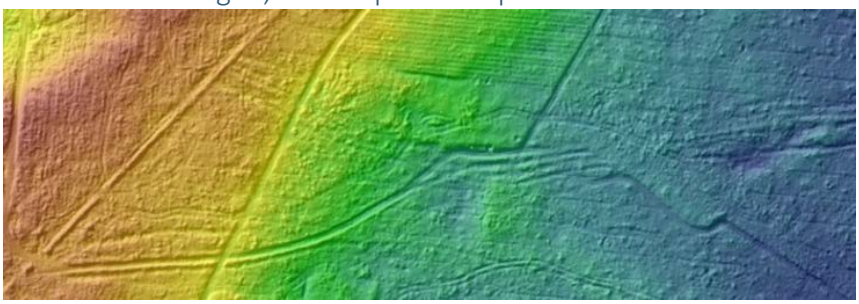

Beschrijving: Het westelijke gedeelte van het Jacoba Park wordt gevormd door de dekzandhoogte die bekend staat als de Polberg, waar het landgoed zijn naam aan dankt.

Waardering: hoog

Advies: De dekzandrug vertelt het verhaal van alle periodes in de landschapsgeschiedenis van de landgoederen. Van het geologische ontstaan na de laatste ijstijd, tot de middeleeuwse handelswegen en de 19e-eeuwse parkaanleg. Het is daarmee een belangrijke plek om te gebruiken in de beleving en informatievoorziening. We adviseren om de hoogte goed zichtbaar en toegankelijk te maken, bijvoorbeeld door het strategisch kappen van enkele bomen, het verwijderen van oud hout en openhouden van paden en zichtlijnen over de hoogte. De vier-winden-theekoepel (punt 8) kan hierin ook een rol in spelen.

3 Historische wegen, karrensporen en poorten

Beschrijving: Over de heide liepen in het verleden talloze lokale en regionale routes. De aanwezigheid van dekzandruggen die haaks op het reliëf van de stuwwal liggen heeft ervoor gezorgd dat men in de middeleeuwen via min of meer vaste routes over de Veluwe moest reizen. Waar de ruggen en duinen doorkruist konden worden ontstonden poorten in het landschap, waar zich bundels van karrensporen hebben gevormd. Op de CWK zijn deze doorgangslocaties (poorten) als hoog gewaardeerd. Eén ervan is gelegen op de Polberg, hoewel hier geen duidelijke karrensporen meer aanwezig zijn. Karrensporen vinden we wel terug op landgoed Winfried, waar in het verleden de Wapenveldse weg heeft gelopen. Deze bundel aan sporen is duidelijk herkenbaar en is op de CWK als hoog gewaardeerd. Dergelijke karrensporen zijn zeer kenmerkend voor het Veluwse heidelandschap. Waar veel reizigers langs trokken werd de schrale heide stuk gereden en ontstonden stuifzanden, zoals ook rond Winfried gebeurd is.

Waardering: Hoog

Aanbeveling: Houd de karrensporenbundel op Winfried en de doorgangslocatie (poort) op De Polberg in stand. Ook kan nagedacht worden over manieren om de karrensporen beter te zichtbaar te maken, bijvoorbeeld door een zichtlijn te creëren. Om de karrensporen beleefbaar te maken is enige vorm van informatievoorziening nodig, omdat er in het veld weinig te zien is. Dat kan bijvoorbeeld in de vorm van kleine paaltjes maar daarop een QR code, die verwijst naar een app of website met uitleg.[16]

[16] Zie bijvoorbeeld https://www.qrpaaltje.nl/

4 Aarden wallen

Beschrijving: Op verschillende plaatsen op beide landgoederen komen aarden wallen voor, meestal langs paden. Uit de cultuurhistorische quickscan is niet gebleken hoe oud de aarden wallen op de landgoederen precies zijn en met welk doel ze zijn aangelegd.

Waardering: gemiddeld

Advies: Houd rekening met de aanwezigheid ervan en maak ze waar mogelijk beter zichtbaar door strategisch snoeien.

5 Het hoofdgebouw (huis De Polberg)

Beschrijving: Het hoofdgebouw stamt uit 1911, maar kent een ouder gedeelte dat in 1855 werd gebouwd. Het huis is uitgevoerd in Engelse landhuisstijl met een bijzondere detaillering. Voor een volledige beschrijving van de bouwhistorische waarden verwijzen we naar de complex beschrijving uit 2013.[17]

[17] Gelders Genootschap 2013.

Waardering: zeer hoog

Advies: Het karakter en de bouwhistorische waarden van het pand dienen in stand gehouden te worden. Het toekennen van een (gedeeltelijke) nieuwe functie, zoals het gebruik als ceremonieruimte is vanuit cultuurhistorisch oogpunt geen bezwaar.

6. De boswachterswoning

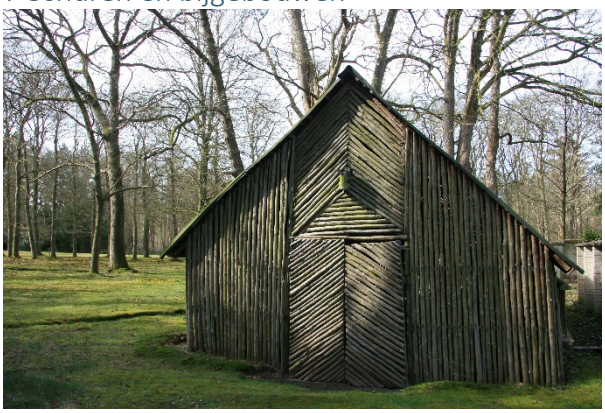

Beschrijving: Ten noordoosten van het hoofdhuis bevindt zich een boswachterswoning/beheerswoning uit 1910. Het pand is goed zichtbaar vanaf de Grote Weg. Voor een volledige beschrijving van de bouwhistorische waarden verwijzen we ook hier naar de complex beschrijving uit 2013.

Waardering: zeer hoog

Advies: De bouwhistorische waarden van het pand dienen in stand gehouden te worden, op een manier waarmee het karakter van het gebouw en de ensemblewaarde van het landgoed niet worden aangetast. Het toekennen van een (gedeeltelijke) nieuwe functie zoals het gebruik als informatiecentrum of aanpassingen in het kader van verduurzaming is vanuit cultuurhistorisch oogpunt geen bezwaar, mits de cultuurhistorische waarden in stand blijven. In het gebouw zal een informatiecentrum worden gevestigd. Daarmee blijft de ondersteunende functie die het gebouw altijd voor het landgoed heeft vervuld in zekere zin in stand. Voor de boswachterswoning geldt dat de beeldbepalende ligging langs de Grote Weg gewaarborgd moet blijven. Het aanleggen van een parkeerplaats in de buurt van het gebouw doet geen afbreuk aan de cultuurhistorische of landschappelijke waarden van het landgoed, zolang bij de aanleg rekening wordt gehouden met een natuurlijke uitstraling van het terrein.

7 Schuren en bijgebouwen

Beschrijving: In de omgeving van het hoofdhuis bevinden zich een garage (1855), een veeschuur, een bakhuis, een veldschuur. Voor alle bouwwerken geldt dat ze deel uitmaken van de historische ensemble van het landgoed. Voor een volledige beschrijving van de bouwhistorische waarden verwijzen we ook hier naar de complex beschrijving uit 2013.

Waardering: hoog

Advies: De bouwhistorische waarden van de verschillende panden dienen in stand gehouden te worden, op een manier waarmee het karakter van de bouwwerken en de ensemblewaarde van het landgoed niet worden aangetast. Het toekennen van een (gedeeltelijke) nieuwe functie, zoals het gebruik als opslagruimte of informatiecentrum, of verduurzaming is vanuit cultuurhistorisch oogpunt geen bezwaar, mits geen afbreuk wordt gedaan aan het karakter van de panden.

8 De moestuin, tuinmuur en waterput

Beschrijving: In 1901 werd op de Jacoba Hoeve door de tuinmannen Hendrikus Plakmeijer en Willem Buitenkamp de ommuurde moestuin met waterput aangelegd. De tuin kent een geometrische opzet met een waterput in het midden en bood ruimte aan fruitbomen en broeikassen. Door de jaren heen heeft de tuin verschillende functies gekend, als moestuin, bloementuin en boomkwekerij. Sinds enkele jaren ligt het terrein braak, de kassen zijn niet meer aanwezig.

Waardering: zeer hoog

Advies: De opvallende gemetselde muur vormt een karakteristiek element op landgoed de Polberg. De muur verkeert momenteel in slechte staat. We bevelen daarom aan om de muur en bijbehorende poorten te restaureren. Omdat de moestuin in het verleden verschillende functies heeft gekend is het geen probleem om de tuin anders in te richten, bijvoorbeeld als een stiltetuin met zitgelegenheid. Wel dienen de oorspronkelijke geometrische structuur en de waterput bewaard te blijven. Zorg er ook voor dat de waterput wordt afgedekt. Rondom de waterput bevinden zich momenteel enkele oude buxusstruiken. Deze zullen gezien de aantasting door droogte en de buxusmot in de toekomst vervangen moeten worden door andere beplanting, waarbij de kenmerkende structuur rond de waterput bij voorkeur aanwezig blijft.

9 De theekoepels en vier-winden-koepel op de Polberg.

Beschrijving: Op twee plaatsen op landgoed de Polberg zijn nog theekoepels aanwezig, die waarschijnlijk deel uitmaakten van de oorspronkelijke parkaanleg in Engelse landschapsstijl. Ze liggen aan het einde van de zichtlijnen. Op de top van de Polberg staat een zogenaamde vier-winden-koepel, waar in alle windrichtingen een zitmogelijkheid is gecreëerd. Het is een bijzonder bouwwerkje dat een centrale plek op het landgoed inneemt. Ten zuiden van de uitkijktoren staat tevens nog een klein schuilhutje (refugio) met een waterplaatsje, waar in het verleden ook thee werd geserveerd.

Waardering: hoog en zeer hoog

Advies: De nog aanwezige theekoepels zijn in zeer slechte staat. Ze maken deel uit van de historische parkaanleg in Engelse landschapsstijl en dragen bij aan de hoge ensemblewaarde van het landgoed. Herstel de koepels in hun oorspronkelijke staat en maak daarbij zoveel mogelijk gebruik van de nog bestaande elementen en oorspronkelijke stijl. De theekoepels geven inzicht in de levensstijl uit de 19^{e} en 20ste eeuw en vormen aantrekkelijke locaties voor bezoekers en recreanten. Bovendien lenen de locaties zich voor enige vorm van informatievoorziening. Ze kunnen dienen als zitgelegenheid en rustplek in het park. Belangrijk voor de theekoepels is ook het herstel van de zichtlijnen (zie punt 13).

10 Siertuinelementen

Beschrijving: Op verschillende plaatsen rondom het landhuis komen siertuinelementen voor, zoals de kleine *'secret garden'* ten oosten van de kruisende beukenlanen. Hoewel ze bijdragen aan de algehele sfeer op het landgoed zijn ze vanuit cultuurhistorisch oogpunt niet waardevol te noemen en zijn ze in de loop der jaren vermoedelijk vaak veranderd. Ze geven echter wel een leuk inkijkje in het leven op het landgoed.

Waardering: gemiddeld

Advies: Gebruik de open plekken met siertuinelementen als stilteplaatsen, zitgelegenheid/rustplekken in het park, eventueel gecombineerd met kleinschalige informatievoorziening, mits gelegen in het gebied dat wordt opengesteld voor het publiek.

11 Historische groenelementen

Beschrijving: Verspreid over beide landgoederen komen historische groenelementen voor uit de tijd van de 19e en 20ste -eeuwse parkaanleg. Het gaat dan bijvoorbeeld om azalea's, rododendrons of bijzondere bomen, die tijdens de oorspronkelijk parkaanleg zijn aangeplant. Veel exoten zoals Amerikaanse eik, Amerikaanse vogelkers en acacia hebben zich in de loop der jaren door het park verspreid en staan nu op plaatsen waar ze nooit bedoeld zijn. Zonder aanvullend inventariserend veldwerk is echter niet vast te stellen om welke exemplaren het gaat.

Waardering: hoog

Advies: Binnen dit onderzoek zijn de locaties van bijzondere groenelementen niet gekarteerd. Het is echter wel aan te bevelen om elementen die behoren tot de oorspronkelijke parkaanleg in kaart te brengen en waar mogelijk te behouden. Het gaat dan bijvoorbeeld om de rododendrons in het Jacoba Park en enkele oude acacia's en andere opvallende bomen rondom De Polberg. Ook op Winfried zullen dergelijke elementen aanwezig zijn. De inventarisatiekaart uit 1951 biedt hiervoor een aanknopingspunt. Op Winfried heeft bijvoorbeeld een Vogelbos gelegen, dat deel uitmaakte van het wandelpark.

12 De beukenlanen

Beschrijving: De twee lange kruisende beukenlanen vormen de hoofdstructuur van landgoed de Polberg. Ze zijn vermoedelijk in 1877 aangelegd, nog vóór de aanleg van het Zocherpark. De meeste aanwezige bomen stammen ook nog uit die periode. Daarnaast komt langs enkele andere zichtlijnen ook laanbeplanting voor die vermoedelijk uit dezelfde periode stamt.

Waardering: zeer hoog

Advies: De lanen dienen in stand gehouden te worden om de hoofdstructuur van het landgoed te behouden. Zorg voor tijdige aanplant van nieuwe bomen zodat lanen niet opeens kaal zijn. Veel bomen zijn oud (oorspronkelijke aanplant eind 19e eeuw) en verliezen veel takken. Bovendien zijn ze kwetsbaar geworden door de recentelijke droge zomers. Wellicht moet overwogen worden om voor de opening van de natuurbegraafplaats de laanbeplanting te vervangen.

13 Zichtlijnen (vista's)

Beschrijving: Net als de beukenlanen behoren de zichtlijnen (vista's) tot de hoofdstructuur van landgoed De Polberg. Ze maken deel uit van de oorspronkelijke 19e -eeuwse parkaanleg door Zocher. De theekoepels staan op de uiteinden van de zichtlijn. Ook de hierboven beschreven lanen deden dienst als zichtlijnen. Op landgoed Winfried lag een doorkijk over het heideterrein aan de westkant. Deze is verdwenen door de bebossing van het terrein in de tweede helft van de 20ste eeuw.

Waardering: zeer hoog

Advies: Houd de zichtlijnen in stand door de lanen open te houden en storende begroeiing te verwijderen. Momenteel worden enkele zichtlijnen onderbroken door bomen, overhangende takken of opslag die het uitzicht belemmeren. Door de zichtlijnen in oude glorie te herstellen wordt de ensemblewaarde van het landschapspark versterkt.

14 Paden uit de parkaanleg

Beschrijving: In zowel het Zocherpark (oostelijke gedeelte) als het Jacoba Park (westelijke gedeelte) en op landgoed Winfried hebben vele kronkelende wandelpaden gelegen. Ze zijn zeer kenmerkend voor de Engelse landschapsstijl die bij de inrichting van de landgoederen leidend was. Enkele wandelpaden zullen later pas zijn aangelegd. Een groot deel is later weer verdwenen.

Waardering: hoog

Advies: Veel oude paden zijn reeds verdwenen door de intensieve bosbouw of achterstallig onderhoud. Ze zijn vaak overgroeid geraakt, maar in veel gevallen nog wel herkenbaar. Op basis van historische kaarten is op de inventarisatiekaart aangegeven waar in het verleden paden gelopen hebben. Aanbevolen wordt om in ieder geval de nog bestaande wandelpaden open te houden, en waar mogelijk de oude paden te herstellen. Kijk bij de aanleg van eventuele nieuwe paden en wegen altijd naar de locaties waar in het verleden paden hebben gelopen, zoals aangegeven op de inventarisatiekaart. Daarmee blijft de oorspronkelijke structuur van de wandelparken in Engelse landschapsstijl gewaarborgd. Pas wanneer de paden op historische locaties niet voldoen voor de ontsluiting van de natuurbegraafplaats kan nagedacht worden over nieuwe locaties, rekening houdend met historische structuur en ensemble van het landgoed. Zorg er bijvoorbeeld voor dat nieuwe wegen geen oude paden of andere elementen doorsnijden. Houd de historische paden bij voorkeur onverhard en alleen toegankelijk voor wandelaars. De aanwezigheid van kronkelende wandelpaden zorgt in combinatie met de beplanting voor een hoge belevingswaarde van de parken in Engelse landschapsstijl, waarbij rust, ruimte en een natuurlijke uitstraling centraal staan. Voor de ontsluiting van het landgoed kan zo veel mogelijk gebruik worden gemaakt van de bestaande hoofdstructuren, zoals de beukenlanen en bosbouwpaden, die zich beter lenen voor intensief gebruik dan de slingerende wandelpaden.

15 Bosbouwpaden

Beschrijving: In de loop van de 20ste eeuw zijn er op beide landgoederen verschillende rechte wegen en paden aangelegd ten behoeve van de bosbouw. Vanwege de planmatige aanleg en het rechte verloop zijn ze zeer praktisch en daarom vaak nog aanwezig en in gebruik. Dergelijke bosbouwpaden komen op de Veluwe op zo'n grote schaal voor dat ze vanuit cultuurhistorisch oogpunt weinig waarde hebben.

Waardering: gemiddeld

Advies: Over het algemeen kunnen de bosbouwpaden als minder waardevol dan de paden uit de parkaanleg worden beschouwd. Soms is er echter ook overlap tussen beiden, waar paden uit de parkaanleg zijn verbreed of rechtgetrokken om geschikt te maken voor de bosbouw. Dit is niet altijd duidelijk te zien op de kaarten. Ze zijn

in ieder geval erg praktisch voor de ontsluiting van het gebied. Het heeft de voorkeur om deze wegen te gebruiken als ontsluitingswegen voor fietsers en verkeer. Het is niet erg als enkele van deze wegen verdwijnen ten behoeve van de natuurontwikkeling, zolang de hoofdstructuur van de landgoederen herkenbaar blijft.

16 Het zwembad

Beschrijving: Ten westen van het hoofdgebouw op landgoed de Polberg ligt een zwembad uit de 20ste eeuw.

Waardering: gemiddeld

Advies: Het zwembad is op zichzelf geen bijzonder cultuurhistorisch of bouwkundig element, maar behoort tot de ensemble van het landgoed. We bevelen daarom aan om het element in stand te houden. Het draagt bij aan beeldvorming van het leven op het landgoed en voegt een persoonlijke noot toe.

17 Productiebos

Beschrijving: Op zowel de Polberg als Winfried komen grote oppervlakten productiebos voor. Al bij de ontginning van de landgoederen halverwege de 19e eeuw werden op grote schaal productiebossen aangeplant. Dit is tot ver in de 20ste eeuw doorgegaan.

Waardering: gemiddeld

Advies: Vanuit natuurdoelstellingen is het nodig om productiebossen om te zetten naar meer natuurlijke bossoorten. Het omzetten van productiebossen is voor het behoud van cultuurhistorie echter niet altijd wenselijk. Er wordt afbreuk gedaan aan het oorspronkelijke karakter van de heideontginningslandgoederen. Dat tast weliswaar de ensemblewaarde aan, maar aan productiebossen kan vanwege de lage zeldzaamheid en gaafheid geen hoge cultuurhistorische waarde worden toegekend. Het omvormen van productiebossen wordt gezien als een noodzakelijk stap voor de instandhouding van het landgoed. Productiebossen waren in het verleden een manier voor de landgoederen om geld te verdienen en zullen regelmatig zijn aangepast aan de tijdsgeest. Dat gebeurt nu ook, het omvormen naar meer natuurlijke bossen draagt bij aan het veiligstellen van het landgoed voor de toekomst. Wel is belangrijk dat de structuur van de bosbouw op enige wijze zichtbaar blijft, bijvoorbeeld door het instandhouden van de percelering of de bosbouwwegen. Het verhaal kan ook doormiddel van informatievoorziening met bezoekers gedeeld worden.

18 De uitkijktoren

Beschrijving: Ten zuiden van de Polberg heeft op de dekzandrug een uitkijktoren gestaan. De fundering ervan is nog aanwezig. Van de uitkijktoren zijn geen foto's of bouwtekeningen bekend, we kunnen daarom niet met zekerheid zeggen hoe de uitkijktoren eruit gezien moet hebben. Mogelijk was de toren vergelijkbaar met de uitkijktoren die op landgoed Winfried heeft gestaan, waarvan de bouwtekeningen wel bewaard zijn.[18] Deze houten toren kende een hoogte van 24 meter.

Waardering: n.v.t (niet meer aanwezig)

Advies: Uitkijktorens hebben in het verleden op veel landgoederen gestaan en zijn daarom niet bijzonder te noemen. Omdat de toren niet meer aanwezig is, kunnen we er geen waardering aan toekennen. Vanuit cultuurhistorie wordt herstel van de uitkijktoren niet noodzakelijk geacht, hoewel het wel bijdraagt aan de ensemblewaarde van het landgoed. Voor recreatie zou herstel van de toren wel een goede stap zijn, zeker wanneer het gecombineerd wordt met enige vorm van informatievoorziening. Vanaf de uitkijktoren kan met name het verhaal van het ontstaan van het landschap goed verteld worden omdat de verschillende

[18] Piët 2007, 102

landschapstypen (Veluwe-dekzand-IJssel) hier zichtbaar zijn. Daarbij moet wel rekening gehouden worden dat er rondom de locatie van de uitkijktoren hoge bomen aanwezig zijn die het uitzicht flink kunnen belemmeren. Hertel van de uitzichttoren heeft daarom vanuit de historische waarde geen prioriteit.

Overige elementen en opmerkingen

In het noordwestelijke gedeelte van de Polberg liggen in het bos twee bomkraters uit WOII. Op de inventarisatiekaart van landgoed Winfried uit 1951 staat ten zuiden van de Wapenveldseweg/Zwarte weg een paardenkerkhof aangegeven. Qua cultuurhistorische waarden is dit niet bijzonder, maar mogelijk is het wel iets om rekening mee te houden bij de locatiekeuze van de graven.

Tot ver in de 19^{e} eeuw bestond het gehele plangebied uit uitgestrekte heidevelden en stuifzanden, die eeuwenlang deel uitmaakten van de agrarische bedrijfsvoering. Door de bebossing in de 19^{e} en 20ste eeuw is de heide op veel plaatsen verdwenen. Hier en daar resteren nog kleine stukken. Door een gedeelte daarvan weer open te maken en te verbinden met de heidegebieden op Petrea worden niet alleen natuurwaarden behaald, maar wordt ook een groot deel van de ontstaangeschiedenis weer zichtbaar en beleefbaar gemaakt. Op landgoed Winfried bestond een heel groot gedeelte van het plangebied halvewege de 20ste eeuw nog steeds uit heide. Dit zou naast een verbindingszone met Petrea op De Polberg de aangewezen plaats zijn om de heide weer te herstellen.

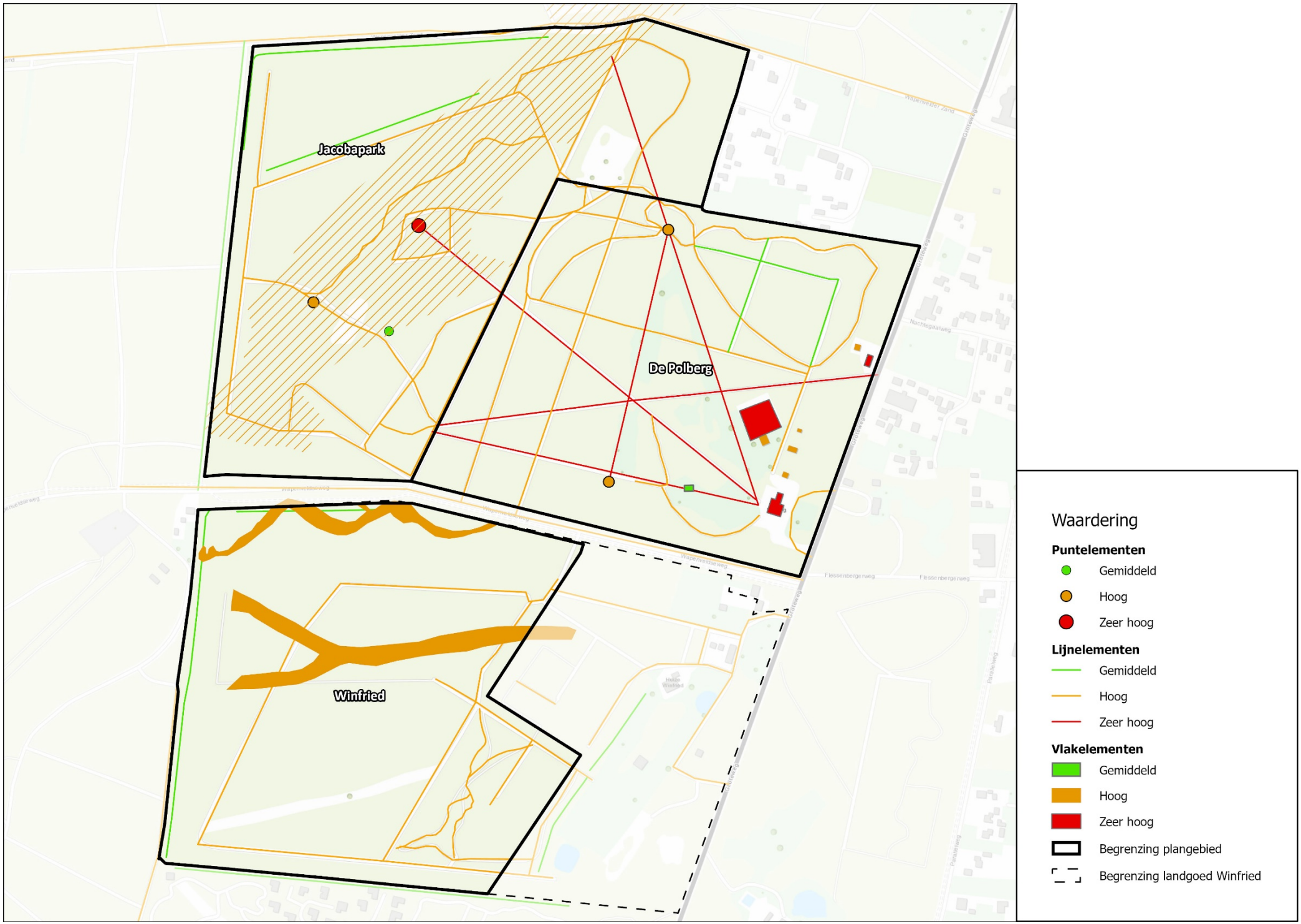
2. Confrontatie met de plannen en conclusies

Familie Stuyling De Lange is in samenwerking met Natuurbegraven Nederland voornemens een natuurgebegraafplaats te reaslieren op landgoed de Polberg en het westelijke gedeelte van landgoed Winfried. Daarbij wordt de oorspronkelijke parkaanleg in Engelse landschapsstijl op de landgoederen in stand gehouden en waar mogelijk versterkt. De moestuin op landgoed De Polberg wordt omgevormd tot een stiltetuin en de bijgebouwen worden gebruikt als opslag- en beheersruimten. Het landhuis De Polberg behoudt de woonfunctie, met daaraan ondergeschikt een functie als ceremonieruimte. De boswachterswoning aan de Grote Weg ten noordenoosten van het hoofdgebouw zal worden omgevormd tot informatiecentrum. Ook wordt een parkeervoorziening aangelegd. Het realiseren van een natuurbegraafplaats op de landgoederen De Polberg en Winfried draagt bij aan de instandhouding en versterking van de aanwezige cultuurhistorische waarden. Er zullen geen cultuurhistorische waarden verloren gaan bij de omvorming tot natuurbegraafplaats. Vanuit landschappelijk en cultuurhistorisch oogpunt zijn er geen bezwaren tegen de aanleg van de natuurbegraafplaats aan te merken, mits rekening wordt gehouden met de hierboven beschreven aanwezige waarden. Door de parken in Engelse landschapsstijl te herstellen wordt de ensemblewaarde met het landhuis de Polberg versterkt. Het openstellen van de parken voor het publiek geeft ruimte aan de beleving van de landschappelijke en cultuurhistorische waarden. De landgoederen lenen zich goed voor een vorm van informatievoorziening waar het verhaal van het landschap in Wapenveld vertelt kan worden. Zolang er natuurbegrafenissen plaatsvinden zal het landgoed onderhouden worden door Natuurbegraven Nederland. Daarna wordt het beheer overgedragen aan een natuurorganisatie. Hiermee wordt ook in de toekomst het beheer van beide landgoederen veiliggesteld.

Met de ontwikkeling van een natuurbegraafplaats op landgoed De Polberg en landgoed Winfried krijgen de landgoederen een nieuwe functie, waarbinnen de landschappelijke en cultuurhistorische waarden voor lange tijd gewaarborgd worden. Momenteel zijn de cultuurhistorische waarden op beide langdoederen niet beschermd en is de toekomst ervan onzeker. Voor het behoud van de cultuurhistorische waarden kan de ontwikkeling van een natuurbegraafplaats daarom als een belangrijke en waardevolle stap gezien worden.

Jacobapark
De Polberg
Boswachterswoning
Bakhuis
Veldschuur
Veeschuur
Garage
Hoofdgebouw
Wapenveldseweg (Zwarteweg)
Grote Weg
Winfried
Grote Heide
Vogelbos
Inventarisatie
Aarden wal
Laan (aanwezig)
Laan (verdwenen)
Wandelpad landschapspark
Oud wandelpad (afwezig)
Bosbouwweg
Historische route (verdwenen)
Zichtlijn
Zichtlijn (afwezig)
Bebouwing
Moestuin
Zwembad
Regenwaterdal met dam
Karrensporenbundel
Dekzandrug/paraboolduin
Bomkrater
Theekoepel
Uitkijktoren
Paardenkerkhof
Poort in landschap
Gemengd bos
Loofbos
Naaldbos
Grasland
Heide
Begrenzing plangebied
Begrenzing landgoed Winfried

Jacobapark
De Polberg
Winfried
Waardering
Puntelementen
Gemiddeld
Hoog
Zeer hoog
Lijnelementen
Gemiddeld
Hoog
Zeer hoog
Vlakelementen
Gemiddeld
Hoog
Zeer hoog
Begrenzing plangebied
Begrenzing landgoed Winfried

Bronvermelding

Geraadpleegde literatuur

Aschman K., 2017. '*Zogher, de fameuse aanlegger'*. *Kwaliteitsimpuls Zocherparken in de Landgoederenzone Zuid-Holland. Handreiking bij het beheer en herstel.* Stichting in Arcadië.

Horst M., 2016. *Aan de slag met de Wapenveldse landgoederenzone uit 1850-1950. Stap E en F: Landgoederenvisie en uitvoeringsprogramma*. Wapenveld

Horst M., 2015. *Aan de slag met de Wapenveldse landgoederenzone uit 1850-1950. Stap A. Cultuurhistorische inventarisatie*. Wapenveld

Horst M., Grupstra N., Nitrauw J., 2014. *Landschapsbiografie Wapenveld. Cultuurhistorie als inspiratiebron voor actuele ruimtelijke opgaven en vrijetijdseconomie.* Wapenveld.

Jongmans A.G., van den Berg M.W., Sonneveld M.P.W., Peek G.J.W.C., van den berg van Saparoea R.M., 2013. Landschappen van Nederland. Geologie, bodem en landgebruik. Wageningen.

Koeman S.M., 2015. *Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase. Landgoed De Polberg te Wapenveld.* Archeodienst Rapport 745.

STIBOKA. 1966. Bodemkaart van Nederland. *Toelichting bij de kaartbladen 33 West Apeldoorn en 33 Oost Apeldoorn*. Wageningen

STIBOKA 1966. *Bodemkaart van Nederland. Toelichting bij kaartblad 27 Oost* Hattem. Wageningen.

Stuyling De Lange, A.P.H., 1981. *Ontstaan en geschiedenis van 'De Polberg'*.

Worst D. 2018. *Gemeenten Heerde en Hattem. Cultuurhistorische Waardenkaart.*

Afbeeldingen

Alle foto's zijn gemaakt door Cultuurland Advies, tenzij anders aangegeven.

Afbeelding boswachterswoning: Google Streetview
Historische kaarten: **www.topotijdreis.nl**, **www.hisgis.nl**
Krantenartikel: www.delpher.nl